

Archiwum Państwowe w Białymstoku

260 ROCZNICA

PONOWIENIA PRAW MIEJSKICH

BIAŁEGOSTOKU

Katalog wystawy 2009

Przygotowana przez Archiwum Państwowe wystawa wiąże się ściśle z wyjątkowym miejskim świętem. Na rok 2009 przypada bowiem szczególnie jubileusz – 260 rocznica nadania Białemustokowi praw miejskich.

Mówiąc o rozwoju miasta, myślimy z reguły o organizmie niespiesznie, przez stulecia rozwijającym się wokół swego centrum. Przypadek Białegostoku jest szczególnie – miasto nasze powstało i rozwinęło się faktycznie staraniem jednego człowieka – hetmana wielkiego koronnego Jana Kłemensa Branickiego. To jego rezydencja stanowiła wspomniane centrum, wokół którego w tempie błyskawicznym powstał dojrzały ośrodek miejski.

Wystawa o początkach Białegostoku jest zatem opowieścią o mieście zupełnie innym, niż dzisiejsze, niemniej w pełni dojrzałym, budzącym zachwyt gości i – w co wierzę głęboko – dumę ówczesnych mieszkańców. Jestem przekonany, że opowieść ta skierowana jest nie tylko do garści lokalnych patriotów, ale wszystkich osób, zainteresowanych dziejami I Rzeczypospolitej i jej miast, wśród których tak szczególne miejsce zajmowała rezydencja Jana Kłemensa Branickiego.

Życzę Państwu wielu wrażeń i liczę, że wystawa białostockiego Archiwum Państwowego stanie się dla nas wszystkich szczególną inspiracją.

*Tadeusz Truskolaski
Prezydent Białegostoku*

15 kwietnia 1960 r. Wojewódzkie Archiwum Państwowe przeniosło się do zabytkowego budynku przy Rynku Kościuszki 4, który zajmuje do chwili obecnej. Jest to dawna zbrojownia Branickich wzniesiona prawdopodobnie w drugiej połowie XVIII w. Po pozyskaniu budynku na potrzeby WAP powstały możliwości systematycznego powiększania zasobu, a także skuteczniejszego jego zabezpieczenia, opracowywania i udostępniania. Zorganizowano pracownię naukową noszącą imię Jana Glinki, wybitnego i znanego badacza Podlasia. Powstały też pracownie: reprograficzna, intrologatorska oraz biblioteka. Obecnie Archiwum Państwowe w Białymstoku funkcjonuje na mocy art. 51a ustawy z dnia 14 lipca 1983r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. 2002, Nr 171, poz. 1396 z późniejszymi zmianami). Strukturę organizacyjną Archiwum tworzą właściwe komórki merytoryczne – Oddziały: Opracowania, Nadzoru Archiwalnego oraz Ewidencji, Informacji i Udostępniania. Pracownicy wymienionych Oddziałów zajmują się materiałami archiwalnymi na kolejnych etapach drogi od aktotwórcy do użytkownika. Archiwum przechowuje akta administracji państwowej ogólnej i specjalnej, administracji samorządowej, wymiaru sprawiedliwości, notarialne i metrykalne, akta miast i gmin, instytucji finansowych, organizacji spółdzielczych i społecznych, stowarzyszeń i partii politycznych, a także zakładów przemysłowych.. Według stanu na dzień 31 grudnia 2008r. zasób Archiwum składał się z 2290 zespołów archiwalnych, 361962 j.a. = 3454 mb.

Aby zachęcić mieszkańców Białegostoku do odwiedzenia Archiwum i korzystania z jego zbiorów organizowane są wystawy, obiekty na nich zaprezentowane obejrzyć można również na stronie internetowej Archiwum pod następującym adresem www.bialystok.ap.gov.pl. Nasza instytucja współpracuje z Polskim Towarzystwem Historycznym Oddział w Białymstoku, Biblioteką Naukową Uniwersytetu w Białymstoku, Towarzystwem Opieki nad Majdankiem, Muzeum Podlaskim, Instytutem Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku, Klubem Więzionych Internowanych i Represjonowanych, Podlaską Biblioteką Cyfrową. Organizujemy też „żywe” lekcje historii regionalnej dla uczniów białostockich szkół i studentów białostockich uczelni. Prezentujemy dzieje Regionu poprzez pryzmat zgromadzonych dokumentów archiwalnych. Informujemy o historii i funkcjonowaniu Archiwum, pokazujemy także jego zasób, zapoznajemy z pojęciami archiwalnymi. Nasza placówka współpracuje ze szkołami także na polu wydawniczym. Archiwum współdziała również z lokalnymi środkami masowego przekazu, przybliżając lokalnej społeczności zasób i osiągnięcia Archiwum. Ukazało się wiele artykułów i audycji promujących naszą działalność oraz zasób.

Wystawa, której katalog trzymają Państwo w ręku jest wystawą okolicznościową. 1 lutego 2009r. mija bowiem 260 lat od momentu, kiedy Białystok otrzymał pełne prawa miejskie. Archiwum Państwowe w Białymstoku postanowiło zainicjować obchody „okrągłej rocznicy” jakże ważnego dla historii naszego miasta wydarzenia. Poczuliśmy potrzebę podzielenia się z Państwem naszym skromnym zasobem. Dlatego wybraliśmy formułę wystawy jako trafiającą do szerszego odbiorcy. Poniżej ukazana została część najcenniejszych dokumentów oraz kopii dokumentów będących w posiadaniu innych instytucji a związanych tematycznie z wystawą. Dokumenty te, są niezwykle interesującym źródłem do badań nad obyczajowością, ludnością, gospodarką, ustrojem, sądownictwem, rzemiosłem, zagospodarowaniem w XVIII – wiecznym Białymstoku. Najstarszym wyeksponowanym dokumentem jest akt funduszowy Piotra Wiesiołowskiego dla białostockiego kościoła, który wystawiony został w Białymstoku w 1581 r. Jest on zarazem pierwszym zaprezentowanym w katalogu. Na szczególną uwagę zasługują stosunkowo dobrze zachowane archiwalia z zasobu Archiwum Państwowego w Białymstoku z zespołu Kamera Wojen i Domen, ukazane zostały w dalszej części katalogu, na ich podstawie można zapoznać się z wyglądem oraz planami niektórych obiektów znajdujących się w ówczesnym Białymstoku. Ostatnim wyeksponowanym w katalogu dokumentem jest niezwykle cenny, bo zmieniający dalsze losy Białegostoku i jego mieszkańców akt mówiący o przyłączeniu Obwodu Białostockiego do Rosji z 1807 r. Mamy nadzieję, że nasza wystawa oraz towarzyszący jej katalog, chociaż w niewielkim stopniu uświetnią obchody bardzo istotnego dla Białostoczan wydarzenia oraz posłużą budowaniu świadomości regionalnej.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam: Cum non ignovimus hospites ac peregrinos nos
 esse in terris, ubi cetera haec etiam dicitur, domicilium autem nostrum esse in coelo, quo nulla calamitas, nullus dolor, nullus denique labor, aspirat:
 emendatum habet esse: ut adipsos non ista mortales videri, quae vicia sunt, et castitas, sed illa sempiterna ad quae Divitis mirantur vacat similes,
 quae parva sunt hominibus, sed in Christi cunctis, cum vult de pietate colatibus: contendere linguam debemus, quem maxime possimus, ut perueniamus in
 illam aeternam dominum bonis omnibus afficiantem. At vero nulla alia via, in illis habitus sedes poruimus, nisi ea, si conjuncta bona de fide non sita
 operum de vi palestrindam contemplices, ac illi pro semis ingens humanum bene ficiis iustas agere, sanctorum eius nominis laudibus celebrantibus, et commu-
 nibus cultum ad omnia pro steris loca propagare contendamus. Praeterea ego Petrus Wicislovsky Duxio huiusmodi bonis praedicatoribus et laudibus
 offerendae, ut etiam hanc minus frequentata loca, celebrationis proposita de ejus gloria, non sequentibus actionibus, personis, sed in sacra bona male
 patris Bialystok seu illius parochia assignati, debi donauit, et illi in perpetuum Decano hominis de synagoga agrorum mansis subdilectum melior
 in villis Bialystok, Slavobias, Fawady, Suprasla, Porysice, Milosze, sexaginta mancipios singulis, et sexaginta aequas, quodammodo per se suosque
 et in villa Bialystok, praetium quatuor manorum, ut quidem omnia et meliora hanc sacra ea mente data sunt, ut Patricus in personis, et qui po-
 stea futurus est, dum modo in Ecclesia Catholica ordinatus, per me, et posteros meos Episcopos profectus sit, de Ecclesia Catholica, et in non nisi
 fatur, illis persequatur hunc vici, et fructu lingua ea amplius mea vel successorum meorum, de Ecclesia bona crederentur, nec vilo vici casti nunc aut
 ad haereticos nos reuerterentur: Quos etiam presentibus oblige, ac per eius nomen ad eius fructum bonos stare debemus, obsequi, et hanc fructu bonum
 Ecclesiae in Bialystok a me factam firmam & inuictam perpetue conservare, magis et ea quae ad hunc aut hunc, ac in anathema diuinum, scilicet
 de bona sua consistat. Praeterea autem, praeter curam quam omnibus Ecclesiis huiusmodi debet, apud Ecclesiam hanc visitando, magis de aliis vici-
 tibus implenda, aut in se eius aliorum beneficiorum Ecclesiarum suscipiendo, etiam vnum Sacramentum Vicarium seu adiutorem suum, et in huiusmodi
 aut melius officia Diuina de muneribus sua porrigere possit, et hanc fructu bonum Ecclesiam eandem alere tenetur. Ut ut sit post hunc
 notum. Et ceteris hinc habentur fides, illos sigillo stemmatis mei obtinam, et manu mea subscripsi. Datum in Bialystok die quarta Decembris
 Anno a Christo millesimo quingentesimo primo.

Petrus Wicislovsky
 Duxio
 millesimo primo

Dokument funduszowy Piotra Wicislovskiego dla bialostockiego kościoła wystawiony w Białymstoku 4 grudnia 1581 r., własność: Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku.

W 1580 roku w do dóbr białostockich należało 70 osiadłych włók (1 włóka 16,5 ha) chłopskich i 4 włóki puste oraz dwa młyny na rzece Białymstoku. Owe określane jako puste 4 włóki nadał 4 grudnia 1581 r. plebanowi białostockiemu Piotr Wiesiołowski, na trzech z nich powstało w końcu XVII wieku miasto Białystok.

"W Imię Pańskie. Amen.

Na wieczną rzeczy pamiątkę. Ponieważ dobrze z namy mieszkańców i gości naszych ziem, gdzie toczy się mozolne życie, z naszego domostwa płynie ku niebu wołanie, żeby żadna potwarz, żadne cierpienie, żaden trud nas nie wyróżniał, abyśmy dostąpili nie owych dóbr ziemskich życia, które są krótkotrwałe i ulotne, lecz owych wiecznych, do których boskim natchnieniem zostaliśmy wezwani, a które zostały przygotowane dla ludzi przez wiarę w Chrystusa, z cnotą i pobożnością gorejącą – lepiej wspartą cnotą i pobożnością. W niej powinniśmy się prześcigać, jak najbardziej możemy, abyśmy doszli do owego wiecznego domu naszego obfitującego we wszelkie dobra. A zaś żadną inną drogą ku owym szczęśliwym siedzibom nie dochodzi się, jedynie świadomością dobra i wiary płynącą z kontemplacji Pisma Boskiego stworzenia. Ze względu na wiarę należymy do rodzaju ludzkiego i za te dobrodziejstwa, dzięki składając świętemu imieniu Boga, wychwalamy i prowadzimy jego kult dla całej potomności, rozpowszechniamy i zawierzamy.

Dlatego ja Piotr Wiesiołowski z zapałem, dobro boże oznajmiam i wynoszę ku chwale, chociaż w tym mniej uczęszczanym miejscu – dla uczczenia Wszehpotężnego Boga, aby zabrzmiało jego chwałą w następnych wiekach – świątynię w dobrach moich ojczystych Białystok obdarzam. Plebanowi zapisuję, daję, darowuję na wieczne czasy doroczną dziesięciną, z każdego fanu, z pól poddanych moich ze wsi: Białystok, stara Wieś, Zawady, Supraśl, Parszyce, Miłosze – 60 snopów szlachetnego żyta i 60 owsa. Daję także w Białymstoku plony z 4 fanów.

To zaś przez mnie tej świątyni jest dane, z tą myślą, żeby proboszcz miał wyższą pozycję i ten, który po nim będzie, byleby w kościele katolickim służył, przeze mnie i moich potomnych biskupowi był przedstawiony i wyznawał naukę Kościoła Katolickiego. Im w wieczyste użytkowanie i korzystanie daję, aby tym bardziej nie korzystali z dóbr moich i moich następców, lecz kościelnych i w żadnym przypadku do mnie, ani do moich spadkobierców nie zwracali się.

Spadkobierców zobowiązujemy przez to wyrażenie woli, aby w sąsiedztwie wszyscy zaświadczyli, że ta fundacja dla kościoła w Białymstoku przeze mnie uczyniona jest trwała i nie podlega zmianom. Niech to wieczyście zachowają, niech nikt z niej nic nie odbierze lub sobie nie odkupi, aby nie został wykłęty i nie stracił swoich dóbr.

Proboszcz zaś poza troską o owieczki swego kościoła, aby był uwolniony od kosztów. Niech przebywa przy kościele tym i innych się zajęć nie podejmuje, ani niech nie przyjmuje innych dóbr i przywilejów kościelnych. Także niech trzyma jednego wikarego lub jego zastępcę niech trzyma też nauczyciela, aby mógł lepiej spełniać boski obowiązek i z tej fundacji przy samym kościele się utrzymać.

To, aby było znane potomności i aby pismo to było wiarygodne, pieczęcią moją oznaczyłem własnoręcznie podpisałem.

Data: Białystok 4 grudnia Roku Pańskiego 1581.

Piotr Wiesiołowski ręką własną."

W 1581 r. dobra białostockie obejmowały folwark i wieś Białystok, Starą Wieś (Starosielce), Zawady nad Supraślą, Miłosze (prawdopodobnie Usowicze nad Supraślą), Parszyce (Ogrodniczki Wysokostockie). Mieszkańcy w/w wsi zobowiązani byli do płacenia dziesięciny plebanowi. W tym samym czasie rozpoczęła funkcjonowanie najstarsza białostocka szkoła, ponieważ akt z 1581 r. nałożył na plebana obowiązek trzymania wikarego, na którym spoczął obowiązek uczenia dzieci. Dokument funduszowy dla białostockiego kościoła z 1581 r. zatwierdzony został przez biskupa wileńskiego Abrahama Wojnę, który nadał również dla duchownego gospodarującego tym kościołem tytuł plebana, czyli parochus.

Właściciel dóbr białostockich Stefan Mikołaj Branicki wystarał się u króla Jana III Sobieskiego o przywilej nadający prawa miejskie magdeburskie. Zezwalał on też na akcję urbanizacyjną. Dokument do dnia dzisiejszego nie został odnaleziony. W rejestrze podatkowym pogłównego ziemi bielskiej, wpisanego do księgi grodzkiej z lat 1692-1712 znajduje się jedynie notatka proboszcza białostockiej parafii księdza Michała Głowińskiego: Rok 1692. Miasto Białystok. Za przywilejami na wolność do lat pewnych danymi rok pierwszy teraz się buduje. Dalej w rejestrze znalazł się mieszkańców Białegostoku zobowiązanych do płacenia podatku pogłównego.

942 lo

Regestr osob do podatku poglownego w Miasteczku
Wotynny Podlaski w Białymstoku napisany
1712

W Imieniu Wotynna Podlaska osoba	1.
Paniow Szeci - osob.	6.
Pracze my osob.	4.
Marzalek oba	1
Piszar oba	1
Koniuszy oba	1
Podskarbi oba	1
Pokojowicy osob.	6.
Kuchmistrz oba	1.
Kucharski osob.	3.
Lokajow dwu osob.	2
Pachotkow troje	3.
Kredenczerin osoba	1.
Piwniczki dwu osob.	1
Woznic Stanow wstremy osob.	4
Zon ich troje	3
Pacholikow dwu osob.	3.
myśliwicy dwu osob.	1
myśliwcy oddzielnie 1 osob.	1.
Summa 48 osob w 2 Brud Marzalek Dwu 3	
na 10 Im Płone	

Miaasto Białystok zaczęło nabierać dla jego właściciela Stefana Mikołaja Branickiego jeszcze większego znaczenia z chwilą uzyskania w 1699 r. tytułu wojewody podlaskiego nadanego mu przez króla Augusta II.

Stefan Mikołaj zmarł w 1709 r. w Hołowiesku w wieku 53 lat. Pochowany został w rodzinnym grobowcu w Krakowie. W Białymstoku pozostało serce wojewody podlaskiego oraz jego matki. 27 VIII 1711 r. umiejscowiono je w pomniku położonym w białostockim kościele po prawej stronie nawy. Pamiątkę ufundowała wdowa Katarzyna Scholastyka Branicka.

August II, z łaski Bożej król Polski, wielki książę litewski, ruski, pruski, mazowiecki, z mudzki, kijowski, wołyński, podolski, podlaski, inflancki, smoleński, szwedzki, czernihowski, a także dziedziczny książę saski i elektor, etc.

Oznajmujemy obecnym listem naszym, komu o tym wiedzieć należy, wszystkim i każdemu z osobna.

Mając na względzie wzmocnienia Rzeczypospolitej i przynależną powagę osoby naszej, naszym najwyższym wyróżnieniem, a także otoczeniem dobrą znajomością, także przez okoliczną szlachtę, dlatego urodzonemu Branickiemu, stolnikowi koronnemu, staroście naszego, przewyższającemu urodzeniem, splendorami i pochodzeniem, sławą, doświadczeniem, nadzwyczajną siłą ducha, a także męstwem, odznaczającym się naocznie jako mąż i godny senatora, temu samemu, który to poznać się dał jako przywódca i posiadacz godności stolnika koronnego, promujemy na wyższe dostojenstwo wojewody podlaskiego, które zarwakoowało po śmierci wielmożnego Oborskiego i z naszej dyspozycji i woli mu dajemy i konferujemy, tym obecnym przywilejem naszym.

Dajemy mu ten tytuł ze wszystkimi przynależnymi prawami, prerogatywami, immunitetami, dochodami, postanowieniami prawa powszechnie przyjętymi, używanymi i powinnymi. Ponadto do końca czasu swego życia zawsze towarzyszyć będzie mu ta godność.

Dlaczego wszystkim i każdemu z osobna, komu o tym wiedzieć należy, o nominacji, dygnitarzom, urzędnikom i całej pozostałej szlachcie województwa podlaskiego chcemy oznajmić, że upoważniamy wyżej wspomnianego urodzonego Branickiego, stolnika koronnego, którego odtąd, z łaski naszej królewskiej, niech uważają i przyznają jako prawowitego wojewodę.

Na co, dla wiary, ręką naszą podpisaliśmy i pieczęcią koronną rozkazaliśmy utwierdzić.

Działo się dnia [puste miejsce] miesiąca [puste miejsce] roku pańskiego [puste miejsce] panowania naszego roku trzeciego.

Wacław Franciszek Trzcinski, cześnik rawski, sekretarz JKM.

[verte:]

Na województwo Podlaskie JP [dopisano później imię:] Stefanowi Branickiemu, stolnikowi koronnemu przywilej od N. JKM Augusta Drugiego.

Bez roku i daty.

N° 20

Fascykuł 3-tio

Litera F

[inną ręką:] N° 17.

Augustus Secundus Regis Poloniae, Reueloniae, Magnae Ducatus Lithuaniae, Rusiae, Prussiae,
Mauroniae, Samogitiae, Kyvena, Colymniae, Policie, Podlachiae, Quoniam, Bohemiae, Moraviae,
Carniochoroniae, Secnon, Hereditarius, Rex, Saxoniae Princeps & Elector etc.

S

ignificamus presentibus litteris nostris quorum inbre d' amissis & angulis. Ad conservandam
Reipublicam tuendam dignitatem nostram Regiam prout arbitramur, cum latus nostrum,
Majorum tuorum ortu in regni, portu, pariter ac prudentis argunt ac circumstanti quocumque.
Quapropter cum in senectute Praevicti Capituli &
Capitaneos vestros praeter Notabiles splendidos generos, claritudinem men inivorem prudentia,
Animi robur, estimosq; alias virtutes illius Senatoris dignas vigere confiderimus, vltro faciendū
esse duximus, ut eundem e Dignitate Regni ad aliam dignitatem promovemus, videlicet, Palati
notum Podlachiae post obitum Magnifici
volutum daramus & conferemus. Atque quidem presentibus litteris nostris cum omnibus iuribus, praeminentiis,
etis prerogativis immunitatibus, privilegiis, exemptionibus, et ceteris, quibus huiusmodi Regum nostrorum
tenendum gerendum ac obtinendum ad extrema exitu sui temporis in regni, portu, pariter ac prudentis
tionem. Quod omnibus & singulis quorum interest, nominatim
Nobilitati Palatinatus Podlachiae notum esse volentes, mandamus
Pravicti Capituli Regni. Ab hinc praevicti & legitime Palati
suant, eiq; de loco iuribus, prerogativis ac praeminentiis, et
tia nostra Regia. In quorum fidem praesentes litterae nostrae in
m. w. Datum
die Mensis

Augustus Rex

Palatinatus Podlachiae post obitum
Magnifici Oboriski Generoso, Branicki
Pravico Regni confertus.

Wenzeslaus Franciscus Slavus
Camerarius & Secretarius

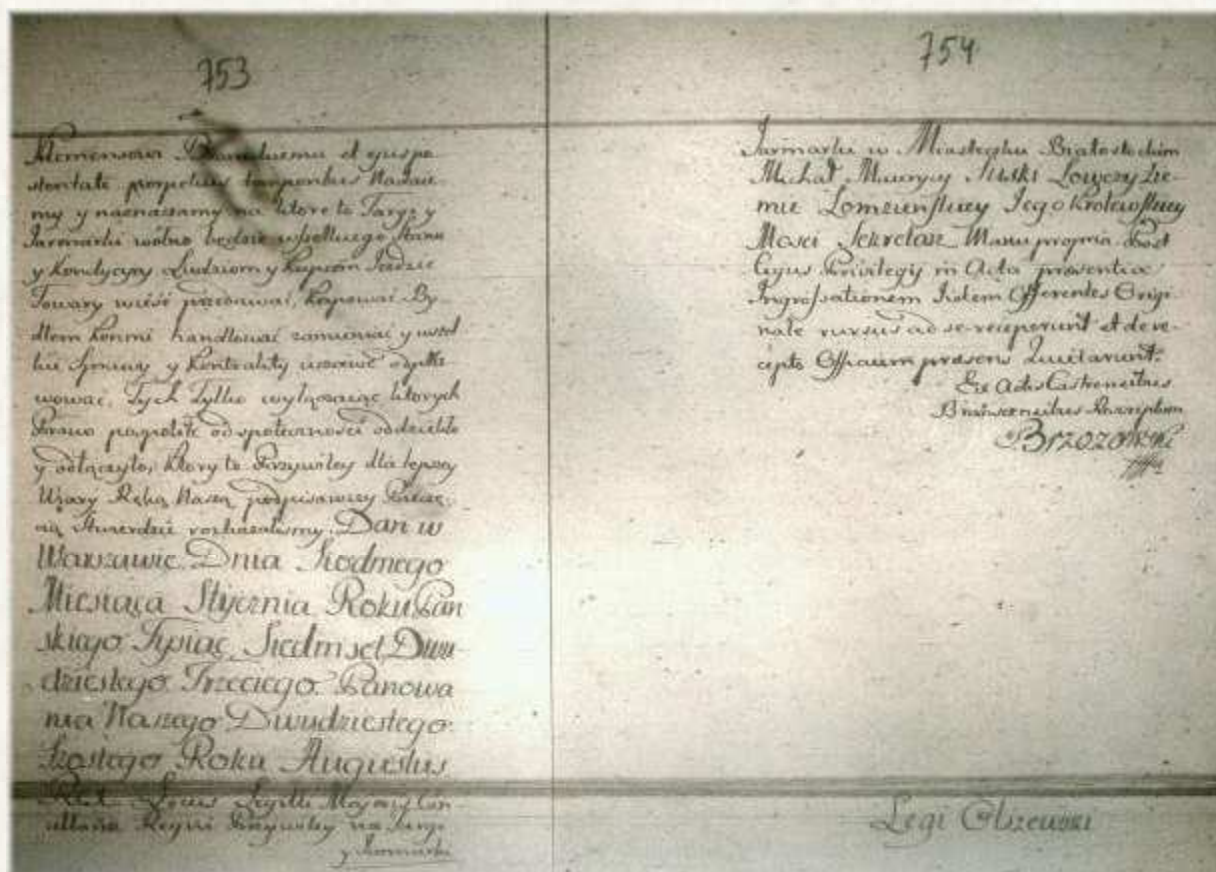

Jan Klemens Branicki, własność: Muzeum Pałac w Wilanowie

Jan Klemens Branicki jedyny syn wojewody podlaskiego odziedziczył po ojcu znaczny majątek, w tym Białystok, który oszacowany został na 300000 złotych. Zasięg terytorialny jego dóbr był rozległy, a struktura skomplikowana. Początkowo jednak dobrami Branickiego zarządzała jego matka. Jan Klemens swym majątkiem zaczął interesować się w 1720 r. po śmierci swej matki, został wówczas zmuszony do poświęcenia czasu sprawom gospodarczym. Podczas swej kilkudziesięcioletniej działalności posiadał rozliczne dostojeństwa, które były najwyższymi tytułami w kraju. W 1726 r. został generałem zarządzającym całą artylerią koronną, w 1735 r. hetmanem polnym, w 1746 r. wojewodą krakowskim, a w 1751 r. hetmanem wielkim koronnym. Ostatnią nominację, tytuł kasztelana krakowskiego, otrzymał w 1762 r. Jan Klemens był trzykrotnie żonaty, jego ostatnie małżeństwo z Izabelą Poniatowską, wojewodzianką mazowiecką, córką Stanisława i Konstancji z Czartoryskich było zawarte ze względów politycznych. Hetman wielki koronny i jego żona Izabela utrzymywali ogromny dwór. Głównymi architektami oraz twórcami słynnej i wspaniałej rezydencji byli: Jan Deybel, Jakub Fontana. Swój udział mieli także Jan Henryk Klemm, Józef Sękowski i Ricaud de Tirregaille. O pałac Branickich obijały się wszystkie ważniejsze wydarzenia w kraju, tu też było jedno ze źródeł wartkiego potoku dziejów całego XVIII wieku. Branickcy gościli u siebie królów polskich Augusta II Mocnego, Augusta III, a także Stanisława Augusta Poniatowskiego. Wizytę w pałacu złożyli też cesarz Austrii Józef II oraz Paweł, imperator Wszechrosji. U hetmana bywali również posłowie państw obcych m.in. Turcji, Francji, Prus. Białostocka rezydencja oczarowywała swym pięknem wszystkich gości, dzięki czemu nazywano ją Wersalem Podlaskim. Właściciel majątności spędził w Białymstoku ostatnie lata życia aż do śmierci w 1771 r.

Jan Klemens Branicki oraz z czasem jego małżonka Izabela troszczyli się nie tylko o swoją słynną rezydencję, ale i o sam Białystok. Hetman miastem zajmował się z lubością. Starał się wnikać w najdrobniejsze jego sprawy administracyjne i porządkowe, takie jak rozplanowanie ulic czy też fundacje najważniejszych budynków. Zanim wystarał się u króla o przywilej na prawa miejskie dla Białegostoku zajął się sprawami handlu. Za jego przyczyną król August II nadał Białemustokowi 7 stycznia 1723 r. przywilej na targi i jarmarki. Akt głosił, że targi miały odbywać się we czwartki, zaś jarmarki w drugą niedzielę po Wielkanocy oraz 29 czerwca, 15 sierpnia i 29 września.

Kapicjana Brańsk 26, mikrofilm Archiwum Państwowe w Białymstoku, k. 753-754.

Hetman borykał się między innymi z problemem fatalnego stanu zabudowań w mieście. Po dokonanych oględzinach okazało się, że domy wymagały naprawy z powodu niedbalstwa ich gospodarzy. W związku z tym Branicki nałożył na marszałka dworu obowiązek sporządzenia „kartek”, na których miała być podana ilość drzewa potrzebna do reperacji domów. Gospodarze mieli zaś wyznaczony termin do połowy kwietnia na zgromadzenie odpowiedniej ilości materiału przed swymi domami. Uniwersał z 10 lutego 1742 r. miał być ogłoszony na targu.

Actum in Curia Regia Pravaen-
si, Feria Quinta ipsa Octava Festi Sa-
cratissimi Corporis Christi Domini
Anno Quodam, millesimo, Septin-
gentesimo, Quinquagesimo.

Officium pilsens Capitanus Pravaen-
Privilegium infrascriptum Sacerd Regie
malle in rem Opidi Bialystok Illustris
et magnifici Joannis Clementis Pravaen-
Palatini Pravaen- Ducis Campestris Exera-
tuam Regni Pravaen- Pravaen- musicere
et sua pravaen- eto Capitanus hanc Super
Fus Teuthomicum alias vocatum Mayde-
buriense collatum manu Serenissimi Regis
Augusti Tertij manu Feliciter Regnantis
omnia Subserum et sigillo trinoctis Cancellaria
Regni Communitatem ad Oblationem Inosi
Matthia Wierszniewski Suscipit et in acta
Sera Ingrafari permittit de Serie Verbo-
rum Sequenti Augustus Rex z Rozcy Sacki
Kral Polski Wiedzi Nigze Stowski Pruski,
Pruski, mazowiecki, Smudski, Nijowski,
Wolynski, Podolski, Podlaski, Inflantki,
Smolenski, Siowierski, y Cermickowski,
a Triodriczny Nigze Sacki y Elector. Cna-
mucmy mimicyzym Sitem Przywilejem
naszym wserm w obce Hazdem Z osobna
Komu Szym Wiedzi narczy Pomowasz
miasteczko Bialystok nazywaigccsie w Wo-
iewodztwie Podlaskiem Serge Wiedmow

Zwieńczeniem starań Jana Klemensa Branickiego dla Białegostoku stało się nadanie praw miejskich magdeburskich 1 lutego 1749 r.

Białystok w latach 30-tych XVIII rozbudowywał się po prawej stronie rzeki Białej Nowego Miasta Białegostoku. Zaszła, więc potrzeba, aby prawo miejskie objęło ludność Nowego Miasta osiadłą na prawym brzegu rzeki Białej. Grunty Nowego Miasta ciągnęły się aż do granic położonej na Litwie wsi Skorupy. Wcześniejszy przywilej z 1692 r. dotyczył usytuowanej w Koronie Polskiej lewobrzeżnej części miasta. Ponieważ miasto rozwijało się po obu stronach należało wystarać o przywilej, który rozwiązałby sytuację. Branicki uzyskał przywilej, o który zabiegał od króla Augusta III w Warszawie w 1749 r.

August Trzeci, z Bożej łaski król polski, wielki Książę Litewski, Ruskim, Pruskim, Mazowieckim, Żmudzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Podlaski, Inflatski, Smoleński i Czernichowski, a dziedziczny Książę Saski i elektor.

Oznajmujemy niniejszym listem, przywilejem naszym, wszem wobec, każdemu z osobna, komu o tym wiedzieć należy.

Ponieważ miasteczko Białystok nazywające się, w województwie Podlaskim leżące, wielmożnego Jana Branickiego, wojewody Krakowskiego hetmana polnego koronnego, dziedziczne, będąc ludźmi szlacheckimi i do trzymywania lepszego rządu sposobnymi osadzone, dotychczas bez przyzwoitego sobie miejskiego prawa znajdują się, a stąd usiłując do lepszej przyjąć sytuacji, pod zaszczytem praw i prerogatyw pryncypalniejszych, tak w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim, miast na prawie Teutońskim, albo Magdeburskim zasiałtych.

Więc my, do pokornej supliki łaskawie nakłoniwszy się i chcąc, aby toż miasteczko do lepszej przyjąć mogło pory i aby w nim święta sprawiedliwość brała pomnożenie, umyśliłiśmy prawo Teutońskie, które się Magdeburskim nazywa, dać i konferować, jako i inne wszelkie wolności, prerogatywy, których inne, tak w Koronie, jako i w Wielkim Księstwie Litewskim miasta zażywają, temuż miasteczku wiecznymi czasami nadajemy i konferujemy, oddalając wszelkie prawa inne zwyczajowe – polskie i litewskie, któryby prawo Teutońskie, albo Magdeburskie, w czymkolwiek mieszać miały.

Osobliwie deklarując, że na wzór wszystkich innych miast Koronnych, mianowicie jednak Pruskich, wspomniane miasteczko Białystok rządzić się powinno.

I odtąd wolne i mocne będzie.

Sobie magistrat burmistrzowski, wójtowski, rajców, ławników, mężów i inszych miejskich urzędników obierać, stanowić i jednym słowem jurysdykcję radziecką, wójtowską ufundować, burmistrzów doczesnych obrawszy, do aprobacji dworowi podawać.

Także ustanowionem sądom sprawy wszelkie potoczne i uczynkowe między rozeznać, sądzić, dekretować, ludzi występnych, swywołnych i wszelką osobę w miasteczku i na gruntach onego, w świeżo popełnionym uczynku łapać, albo sądowi swemu na kryminalne, zupełnie oddaną według prawa karać, apelacji w sprawach znaczniejszych do sądu dziedzica dopuszczając, a przeciw rycerskiego stanu ludziom, obyczajem innych miast na prawie Magdeburskim ufundowanych zachowując się i sprawując.

Na herb zaś miejski pieczęć do stwierdzania aktów, listów i spraw swoich zażywać będzie takiego, jaki się tu odmalował, z literami dziedzica.

Czynsze jednak i inne dziedzicowi tamecznemu z dawna należące powinności swoim trybami zwyczajem zachowane być mają. Ani namienione wolności, prawa onym w najmniejszym punkcie szkodzić nie mogą.

Co do wiadomości wszystkim udając, osobliwie wszelkim jurysdykcjom sądów i urzędów i dla tym lepszej wagi i pewności, przy przyciśnieniu pieczęci naszej koronnej ręką własną podpisujemy.

Datum w Warszawie dnia 1 miesiąca lutego roku Pańskiego 1749, panowania naszego 16 roku.

Nadanie prawa Magdeburskiego miasteczku Białomustków

Augustus rex.

Lotus sigilli minoris Cancellariae Regni

Król August III nadawca przywileju magdeburskiego dla Białegostoku, własność: Muzeum Pałac w Wilanowie

August III (1696-1763) był synem Augusta II Mocnego z dynastii Wettinów. W 1719 r. ożenił się z księżniczką austriacką Marią Józefą. W 1734 roku 17 stycznia August III został koronowany na króla Polski. Władca był wielkim znawcą i mecenasem sztuki, zwłaszcza malarstwa, wzbogacił on *Galerię Drezdeńską* o cenne arcydzieła malarstwa klasy światowej. Za sprawą Augusta III zakończona została budowa Pałacu Saskiego, a Zamek Królewski uległ rozbudowie. Za czasów jego panowania zaczęły docierać do Polski prądy oświecenia i powstawały pierwsze projekty reformy państwa.. Król uchodził za władcę pracowitego, za czym przemawia fakt, iż podczas swoich trzydziestoletnich rządów wydał ogromną ilość dokumentów, różnego rodzaju pism oraz listów.

Dokument z Tek Jana Glinki 1734-1768, Dyspozycja porządkowa dla Mateusza Brzozowskiego z 31 maja 1768 r., sygn. 2, k. 9, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

[Handwritten text in Latin script, likely a legal document or ordinance, with several lines of text and some initials.]

Branicki wyznaczył dozorcę, który miał pilnować lepszego porządku w mieście został nim 31 maja 1768 r. Mateusz Brzozowski. Miał on nadzorować przestrzeganie przepisów, porządkowo - policyjnych i przeciwpożarowych, niepodporządkowanych mógł wtrącać do więzy. Wśród zaleceń dla Brzozowskiego dotyczących porządku, znalazł się punkt dotyczący dbania o czystość Rynku oraz czuwania nad zaopatrzeniem w handlu (dozorca miał dbać o uzupełnianie zapasów, gdy podstawowe produkty żywniowe byłyby wyprzedane) Za pełnienie swoich obowiązków Brzozowski miał otrzymywać, co dwa lata 12 łokci (łokieć=0,5955 m)sukna po złotych polskich 4, jedną sztukę płótna konopnego oraz 100 złotych polskich rocznie.

Z powodu różnicowania zajęć w mieście, oraz w miarę napływu majstrów Branicy powoływali wciąż nowe cechy. Jednak wstąpienie do cechu nie było takie proste. Rzemieślnicy, którzy posiadali uprawnienia w innym cechu, lub innej miejscowości nie mogli być przyjęci do cechu białostockiego dopóki nie okazali w urzędzie magdeburgskim metryki urodzenia oraz świadectwa nauki rzemiosła. Na czele cechu stał cechmistrz wybierany był on corocznie w dniu św. Michała. Po uroczystości cechmistrz miał obowiązek złożenia przysięgi na ratuszu, świadkami tego był urząd miejski, a także bracia cechowi. 25 lutego 1769 r. Branicy podzielili rzemieślników na dwa cechy. W skład pierwszego weszli: garncarze, brukarze, mularze, strycharze i grabarze. Natomiast w drugim znaleźli się: kowale, ślusarze, gwoździarze, siodlarze, rymarze, stelmachowicze, snycerze, sukiennicy, stolarze, szklarze, blacharze, tokarze, linnicy, kamieniarze, pieczętkarze, złotnicy, zegarmistrze, mosiężnicy, miecznicy, kotlarze, introligatorzy, tkacze, młynarze, szlifierze. Przywilej Jana Klemensa Branickiego i Izabeli z Poniatowskich Branickiej zaopatrzony został w obszerną ustawę cechową wzorowaną na ustawach cechowych miast królewskich. Zawarto w nim 16 artykułów dotyczących się najdrobniejszych nawet spraw. Dokument, zatem zapewnił cechom doskonałą organizację, dzięki czemu rzemiosła miały zapewniony szybki i pomyślny rozwój.

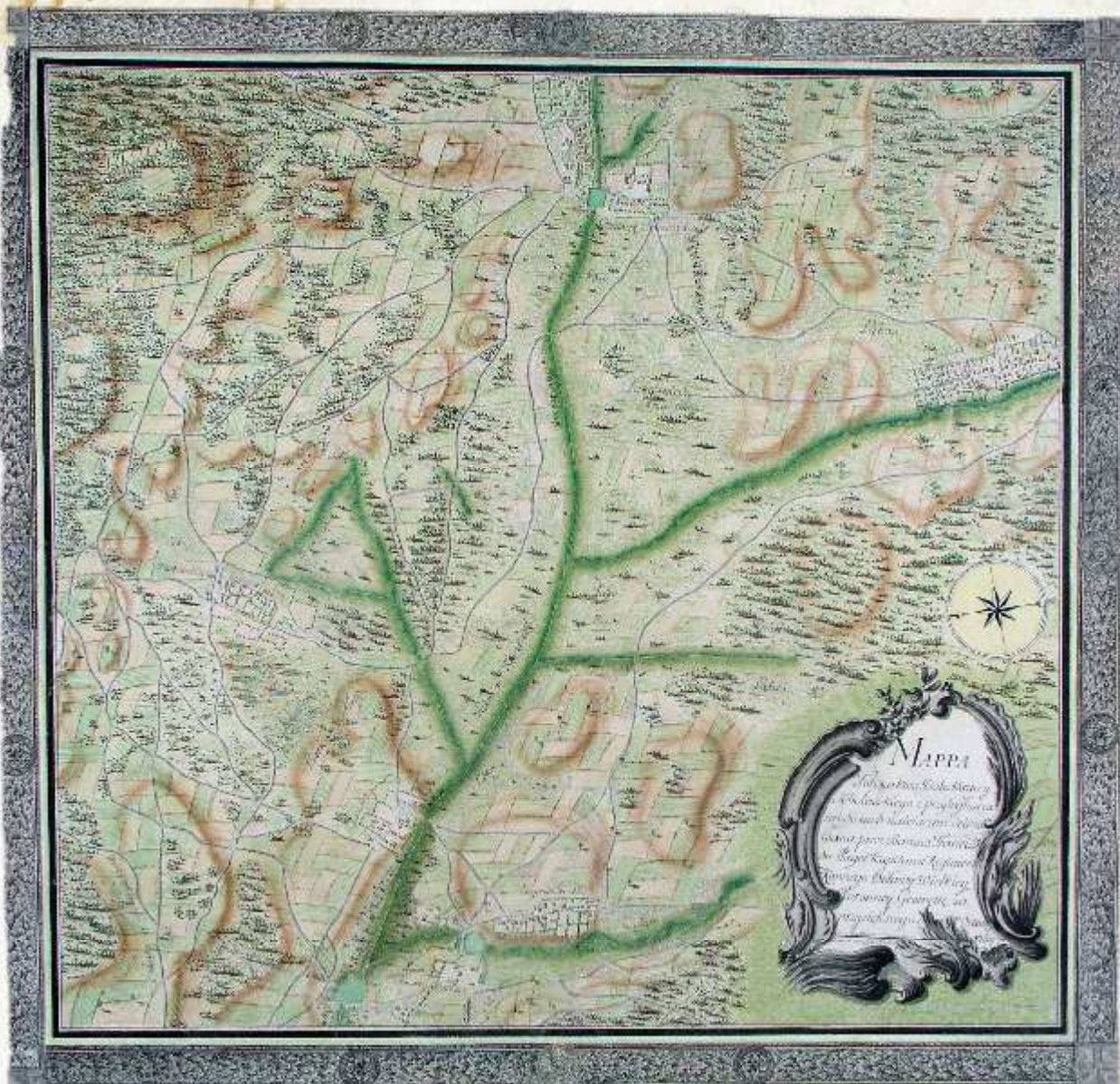

Dokument Jana Klemensa Branickiego dla Przytułku. Fundacja szpitala białostockiego. 24 lipca 1768 r., własność: Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku

Branicy troszczyli się o miasto i jego mieszkańców. Zwłaszcza, jeśli chodziło o stronę medyczną. Jan Klemens ufundował szpital na 24 łóżka, który był „solidnie zbudowany”, siedem zakonnicy miało w nim opiekować się chorymi. Poza tym na usługi szpitala pracowało siedmiu dziadów i sześć bab proszalnych. Utrzymywani być oni mieli też z funduszu przyznanego przez hetmana. Ponadto do obowiązków niektórych z nich należało pełnienie posług kościelnych.

Doktor Michelis świadczył usługi nie tylko na rzecz pałacu, ale dla całego Białegostoku, niósł pomoc wszystkim ludziom nawet tym, którzy zamieszkiwali dalekie zakątki. Lekarskiemu pomocnikowi za sprawą dworu zakupiono konia, dzięki czemu mógł on łatwiej i szybciej dotrzeć do potrzebujących lekarskiej porady. Leki i wszystkie potrzebne do leczenia materiały dostarczane były na koszt Branickiej najczęściej z Warszawy. Przeznaczone były one między innymi dla szpitala ufundowanego przez jej małżonka.

Mapa Folwarków Dolickiego y Sobolewskiego z przyległościami do nich należącymi delinowana przez Barona Franciszka du Puget... 1769, własność: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Gabinet Rycin, ZB.Król P. 187, nr 157

W latach 1645-1808 Dojlidy pozostawały w zastawie, który w 1698r. nabyli Stefan Mikołaj i Katarzyna Braniccy. Majątek po Mikołaju Stefanie odziedziczył jego syn Jan Klemens. W jego posiadaniu dobra dojlidzkie pozostały do końca. Na podstawie mapy z 1769 r. Mapy folwarków Dolickiego y Sobolewskiego z przyległościami do nich należącymi. Czyli jeszcze za życia hetmana, dowiadujemy się, że folwark dojlidzki składał się z kompleksu zabudowań zgrupowanych przy drodze do Skorup i Białegostoku do Zabudowa. Na mapie wykonanej w 1769 r. widoczny jest warzywniak (jeden z trzech ogrodów warzywnych folwarku) otoczony drzewami-alejami i szpalerami. Warzywniak ten położony był w miejscu zwanym Straża (Straż) i przylegał północnym bokiem do stawu na rzece Białej. Za stawem, po jego zachodniej stronie stał młyn drewniany wodny. Wzdłuż zachodniej granicy warzywniaka biegła droga z folwarku Dojlidy zmierzająca za stawem do Białegostoku, przechodziła ona między stawem a młynem. Na zachód od tej drogi, a na południe od warzywniaka stały: karczma, browar, ze słodownia, spichlerz, wołownia oraz stodoła z szopą. W sąsiedztwie założenia usytuowana była cerkiew unicka z zabudowaniami probostwa, a także wieś zarodników dojlidzkich. Od strony Białegostoku do folwarku prowadziła droga obsadzona aleją.

Handwritten text in a cursive script, likely a city council record or a document related to the municipal administration of Białystok. The text is written on aged, yellowed paper and includes various entries, possibly dates and names, such as "1774" and "1775".

Księgi miejskie białostockie, sygn. 3, k. 13, Objęcie funkcji pisarza przez Florian Żukowskiego 18 marca 1773 r., własność: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Dzięki licznym fundacjom oraz przywilejom. Życie w Białymstoku toczyło się swoim własnym rytmem, chociaż Branicy dbali o jego ład i porządek, to mieszczanie wybierali swój samorząd, a widowym śladem jego działalności są zachowane księgi miejskie. Nie wszystkie dochowały się do obecnych czasów. Do dziś znane są zaledwie trzy z nich, a przechowywane są w Archiwum Głównym Akt Dawnych. W posiadaniu Archiwum Państwowego w Białymstoku znajdują się ich mikrofilmy. Pierwsza z ksiąg zawiera wpisy z lat 1740-1786 [1793]. Powstała w wyniku działalności burmistrza i rady, znalazło się w niej też wiele wpisów dotyczących ławników. Kolejna z nich objęła lata 1768-1795 i jest księgą landwójtowską. Ostatnia trzecia z lat 1772-1787 to również księga landwójtowska, posiada także jak jej poprzedniczka dane, które mówią o współpracy organów władzy, czyli landwójta z ławą i burmistrza z radą. Księgi zawierają niezwykle cenny materiał do historii naszego miasta jego ustroju. Są bogate w dane o organizacjach, obowiązkach i czynnościach niektórych urzędników miejskich, traktują o organizacji życia w mieście, jego ekonomiki, demografii, obyczajów, kultury materialnej, rzemiosła. W skład jednej z ksiąg wszedł wspomniany wcześniej Instruktarz.

Jan Klemens Branicki, własność Muzeum Pałac w Wilanowie

9 października 1771 roku, zmarł 82 letni Jan Klemens Branicki. Pochowany został w rodzinnym grobowcu w kościele Św. Piotra i Pawła w Krakowie. W 1778 r. w białostockim kościele za przyczyną „Pani Krakowskiej”, wdowy po zmarłym wzniesiony został nagrobek sercu Jana Klemensa.

Zgodnie z ostatnią wolą hetmana zawartą w jego testamencie, majątek, jaki posiadał przeszedł w ręce jego krewnych po kądzieli Potockich. Białystok wraz z pałacem i okolicznymi dobrami otrzymała Izabela z Poniatowskich Branicka w formie dożywocia.

Izabela z Poniatowskich Branicka, siostra króla, własność Muzeum Pałac w Wilanowie

Po śmierci małżonka Izabela Branicka zajęła się z pomyślnym skutkiem zarządzaniem dobrami. Chociaż względy ekonomiczne zmusiły „Panią Krakowską „ do rozwiązania zespołu teatralnego, a także orkiestry i baletu. Jednak białostocka rezydencja nadal pozostawała w swej świetności i budziła podziw u niezaprzeszających jej odwiedzania sławetnych gości.

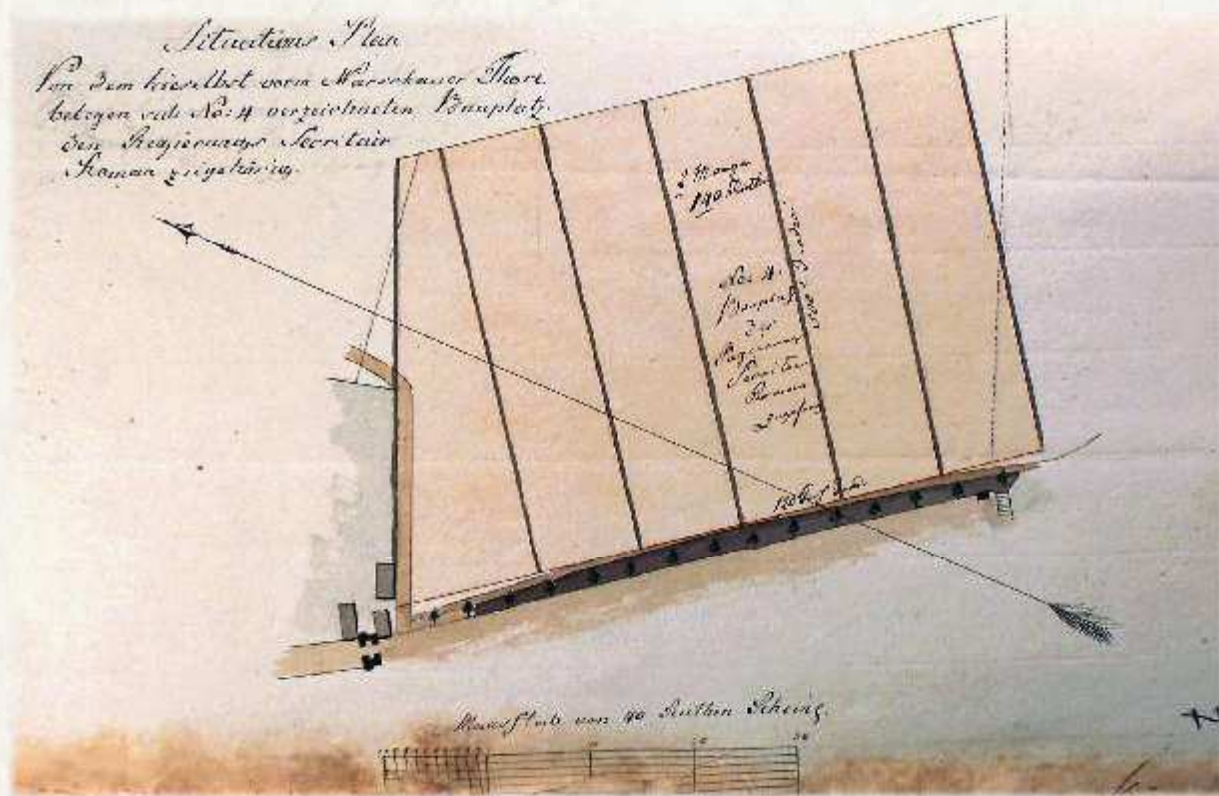
Izabela dbała też o miasto i jego mieszkańców. W 1777 r. w Białymstoku utworzona została Szkoła Podwydziałowa Komisji Edukacji Narodowej, której wdowa po hetmanie była opiekunką. Na jej rzecz przeznaczała również swoje prywatne fundusze. W niedługim czasie po tym wydarzeniu, bo w 1781r. Izabela stała się inicjatorką otwarcia w 1781r. przytułku dla podrzutków w Choroszcy.

Miasto Białystok w drugiej połowie XVIII wieku otoczone było parkanem wspartym na murowanych słupach oraz wałem, który miał pełnić funkcje obronne. Wejścia do niego strzegło sześć bram miejskich: Warszawska, Pieczurska, Bojarska, Wasilkowska, Choroska i Suraska. Warszawska była najprawdopodobniej murowana. Pomimo tego, iż Białystok nie miał charakteru obronnego jednak wjazd z przecinających miasto szlaków komunikacyjnych był utrudniony. Dwie z sześciu bram strzegły szlaku wasilkowskiego, który prowadził do Ćrodna. Dwie usytuowane na zachodzie wiodły do Choroszczy i Suraza. Położona na południu stanowiła przepustkę na trakt warszawski. Brama Pieczurska zlokalizowana była na wschodzie. Za bramami znajdowały się osady wiejskie, zwane przedmieściami. Znaczną część gruntów w samym mieście stanowiły jurydyki: księży farnych na Bojarach i Nadrzeczcu i jurydyka cerkiewna. Białystok posiadał 40 ulic trzynaście z nich nie posiadało nazw, większość miała nazwy pochodzące od gościńców, do których prowadziły, np. Choroska, Suraska, Wasilkowska. Nazwy niektórych wywodziły się od miejsc, przy których się znajdowały i tak Podrzeczna, Zamkowa, Bojarska, Browarna. Centrum miasta stanowił wraz z ratuszem rynek miejski. Odbywały się tam sądy landwójtowskie, posiedzenia władz miejskich. Ogłaszano wszelkie zarządzenia, do których musieli zastosować się mieszkańcy. Na rynku dokonywano też kary chłosty.

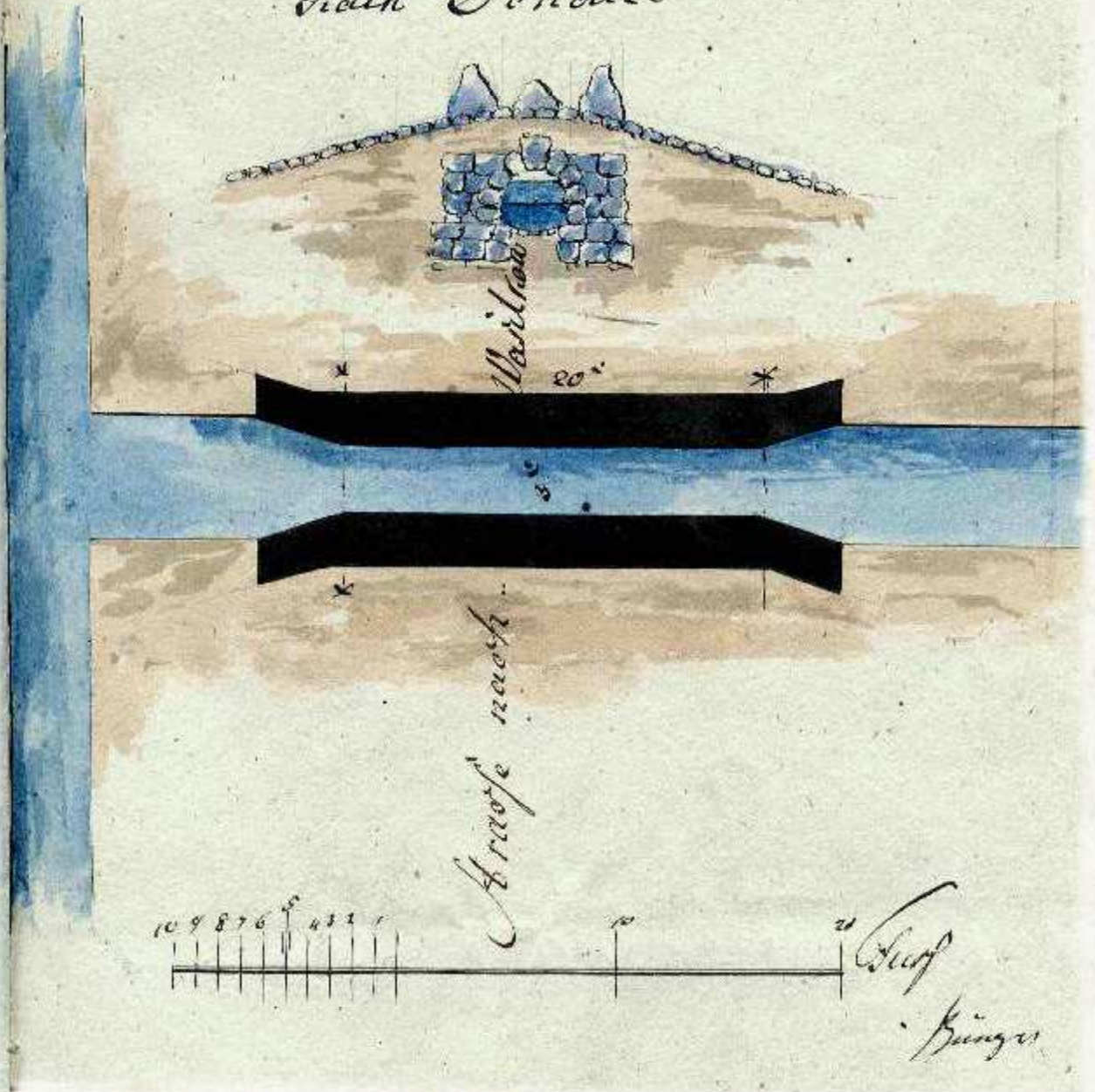
Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1795-1807. Plan sytuacyjny placu budowy przy Bramie Warszawskiej, sygn. 2209, k. 7, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

Zeichnung.

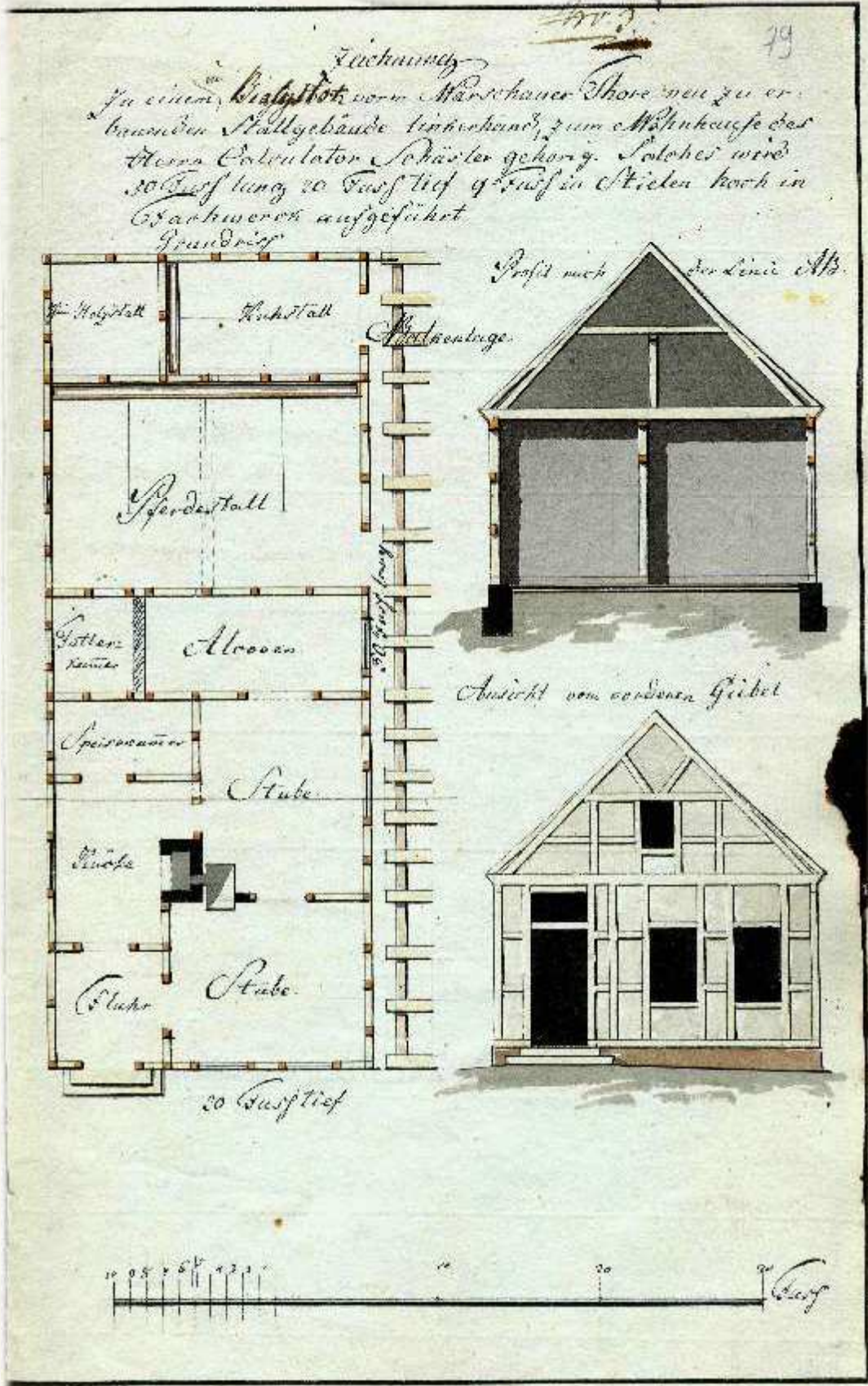
129

Von einer hierelbst vorm Wasilrower
Thore, neu zu erbauenden weisfien
Brücke und zwar am äuffersten Ende
Des Garten gannes der Regierung
Rath Scholle.

Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1795-1807. Brama Wasilkowska, sygn. 2277, k. 129, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1795-1807. Rysunek przedstawiający plan domu położonego przy Bramie Warszawskiej, sygn. 54, k. 79, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

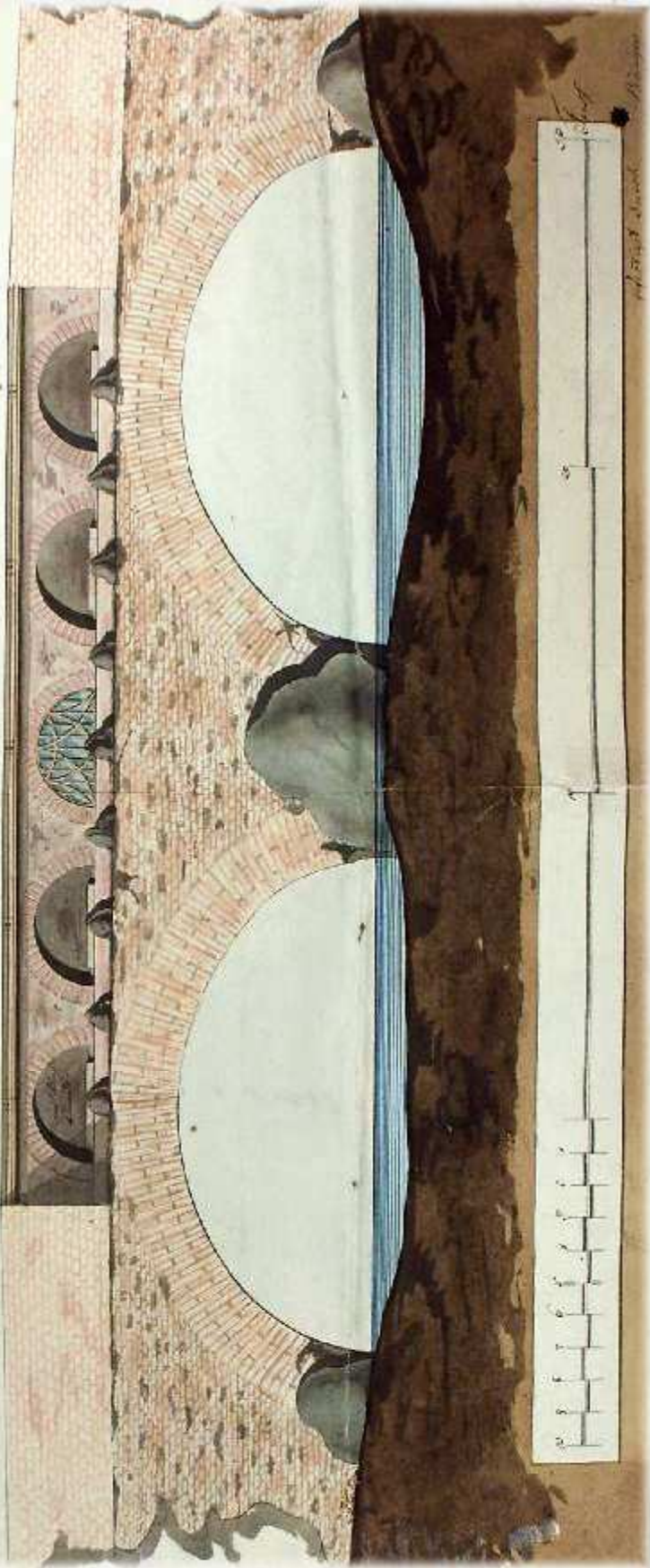
2277

*Rechnung
Von einem neuen zu erbaulichen 1811. Aufhange 4. Fuß
Länge und 4. Fuß hohen rechteckigen Pfeilern, auf der
höchsten Mauerhöhe & Höhe*

in der Stadt der Provinz Schwaben

in der Maffelt der Provinz Schwaben

in der Stadt der Provinz Schwaben

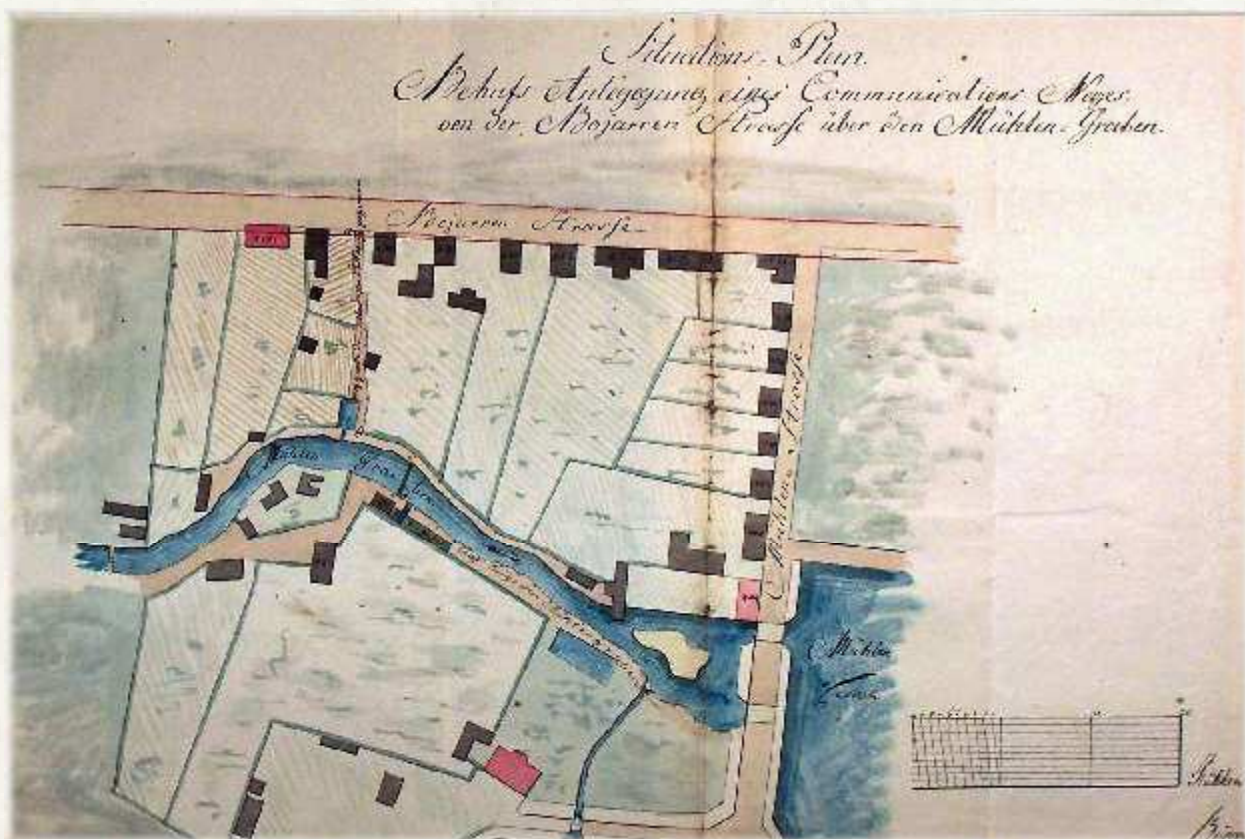

Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1795-1807. Most w Wasilkowie, sygn. 2277, k. 226, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

W wyniku III rozbioru Polski Białystok znalazł się w rękach pruskich. Generalne Dyrektorium w Berlinie postanowiło, że Białystok będzie centralnym ośrodkiem administracyjnym w nowopowstałej prowincji. W związku z tym w mieście ulokowano władze Nowych Prus Wschodnich, utworzono najważniejsze w państwie pruskim urzędy szczebla prowincyjnego Komisję Organizacyjną Kamery, którą później przekształcono w Kamerę oraz Rejencję, która skupiła władzę sądowniczą. Od 1797 r. Kamera Wojen i Domen (wojenno-ekonomiczna) zarządzana była przez prezydenta Karola von Knoblocha.

Dzięki temu, że Białystok stał się stolica departamentu miał większe szanse na rozwój, co zaowocowało wzrostem liczby ludności, powiększeniem rynku zbytu na towary, wzrostem zapotrzebowania na usługi, korzystną zmianą szlaków komunikacyjnych. Władze pruskie dbały o rozwój miasta, wprowadziły wiele innowacji, ale i dążyły do osiągnięcia jak najwyższych dochodów było to dla miasta zetknięcie z objawami kapitalizmu.

Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1795-1807. Plan sytuacyjny założenia komunikacyjnego dróg z ulicy Bojarskiej przekopanie w kierunku Młynowej, sygn. 2234, k. 3, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1795-1807. List Izabeli Branickiej z 12 stycznia 1797 roku do króla pruskiego w sprawie podatku, sygn. 2450, k. 41, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

41

Najjaśniejszy Król Prus
Mitawie

Złoty z 1797 roku
Mius
412

Excellence
Kiel. 1797
Jan. 12

Niniejszy podpisany, ja, Jędrzej
Sierżbowski, Beniaminowski, Branicki,
Kasztelanowej Królewskiej, Ma-
tymonowej, Wielkiej Koronnej,
Pleniłkowskiej, mam honor do
Waszej Królewskiej Dystryktu
Wydziału Maiej, Janie, patrzeć
na przedby.

Porozumiany z woli Waszej
wskazał, podatków bonum
początku od 1797, Procent 20
dawna i wysłany, w miastach
Białymstoku, Tykocinie, Cha-
rakteru, y Orle, dwudziestu, a
posłaliśmy ja, Królewskiej Maiej
podległych, do Słobody, Dystryktu
ad Słobad, należących, kupców
zastawiony, dystryktu, Dystryktu.
W tym swoim polecającym
mi, ja, Królewskiej Maiej,
udataciz, Słobad, co, Słobad, po-
wały, to jest, jedną, pod dniem
29. Sierpnia, i drugą, pod dniem
17. Października, roku 1797,
1797, Nowo Wschodniemi
Pruski Komisji Wojenno-
Burmistrzowej Kamery, Słobad

783

1797

1797

Poczynania administracji pruskiej bacznie obserwowała Izabela Branicka dożywotnia właścicielka miasta, co rodziło liczne konflikty. Jednym z przykładów może być fakt, iż gdy Prusacy w celu uzyskania jeszcze jednej drogi dochodu nałożyli na dwór podatek, który miał wesprzeć miejski fundusz policyjny. Od Pani Krakowskiej uzyskali odpowiedź, w której Branicka stwierdziła, że dwór zlokalizowany jest poza granicą miasta, ponieważ umiejscowiony jest na wiejskim obszarze Słobody, a co za tym idzie zwolniony jest z jakichkolwiek podatków na rzecz miasta.

Kamera Wojny i Domen w
Białymstoku 1795-1807. Herb
Białegostoku, sygn. 2203,
własność: Archiwum
Państwowe w Białymstoku

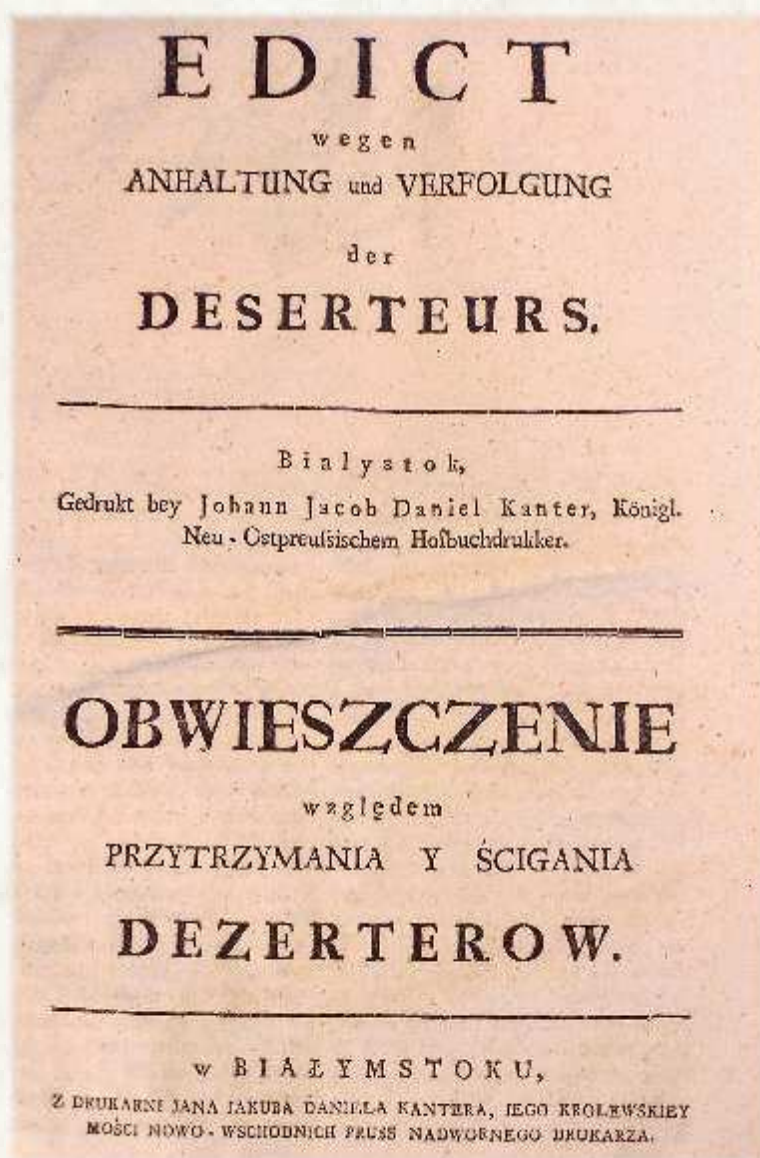
W 1802 r. doszło również do zmiany pieczęci miejskiej. Do momentu nabycia Białegostoku przez władze pruskie magistrat posługiwał się pieczęcią, która otoczona była polskim napisem następującej treści: pieczęć majestatowa miasta Białegostoku z 1759 r. W środku znajdował się gryf z koroną. Po wspomnianym wydarzeniu z 1802 r. dotychczasowy napis na otoku został zamieniony na łaciński: *Sigillum Civit Bialostociensis Borus Orient Nova*, czyli Pieczęć miasta Białegostoku Nowych Prus Wschodnich. Ogólny wizerunek pieczęci nie zmienił się.

Władze pruskie starały się usprawniać funkcjonowanie ich administracji w tym celu z Kwidzyna został sprowadzony drukarz Jan Jakub Daniel Kantera, który działalność w Białymstoku rozpoczął już w połowie 1796 r. Jego ojciec dzięki otrzymanemu od króla przywilejowi otworzył w Kwidzynie drukarnię. Posiadała ona prawo drukowania w wielu językach m.in. niemieckim, polskim, litewskim, hebrajskim. W Białymstoku zarządzenia wydawane były najczęściej w języku niemieckim lub niemiecko-polskim. Każdy druk opatrzony był wzmianką od wydawcy: w dwóch językach: niemieckim i polskim. Gedruckt bey Johann Jacob Daniel Kanter Neu Osteussischen Hofbuchdrucker (Drukarnia Jana Jakuba Daniela Kantera, Jego Królewskiej Mości Nowowschodnich Pruss Nadwornego Drukarza). Kanter prowadził działalność w Białymstoku do 1800 r. Po nim oficynę wydawniczą i tytuł nadwornego drukarza JKMcI Prus Nowowschodnich przejął Jan Appelbaum.

Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1795-1807.
Obwieszczenie wydane w Białymstoku, sygn. 8, k. 5,
własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

114
PUBLICANDUM

WEGEN DER
ALLEHÖCHST GENEHMIGTEN PRINCIPIEN
ZUR VERMEIDUNG WEITERER ZWEIFEL
ÜBER DIE
**GRENZEN DER STÄDTSCHEN
STEUERPFLICHTIGKEIT**
IN SÜD- UND NEUSTPREUSSEN AUCH IN NEUSCHLESIEN.

BIALYSTOK,

GEDRUCKT BEI JOHANN APPELBACH, KÖNIGLICHEN NEU-
OSTPREUSSISCHEN HOCHDRUCKER.

OBWIESZCZENIE

WYDANE SIĘ
PRZEKAZANE PRZEZ NAWIAS, KRÓLA NIEMIEC PRUSKIEGO UCHWAŁO-
NYCH DLA ZAPOBIEŻENIA DALSZYM WĄTPLIWOŚCIOM.

WZGLĘDEM

**OKREŚLENIA OBOWIĄZKU MIAST DO
OPLACANIA PODATKU CZOPOWEGO**

W PRUSISACH POŁUDNIOWYCH, NOWO-WSCHODNICH
I W NOWYM ŚLĄSKU.

W BIALYMSTOKU,

Z DRUKARNI JANA APPELBACHA, JEDE KROLEWSKIY MOŠE NOWO-
WSCHODNICH 1806. NADWORNIEGO DRUKARZA.

Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1795-1807. Ogłoszenie administracji pruskiej w sprawie płacenia podatku czopowego, sygn. 9, k. 114, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

IV.
Stück

IV.
Gazeta

Neu-Ostpreussisches
INTELLIGENZ-BLATT
zur nützlichen Bequemlichkeit des Publici.

Białystok, Montag, den 14ten Januar 1799.

GAZETA UWIADAMIAJĄCA

Prus Nowoschodnich

Dla pożyteczney Wygody Publiczności.

w Białymstoku, Poniedziałek, dnia 14. Stycznia 1799.

Bekanntmachung

die Erhöhung des Extra-Post, Courier- und Estaffetten-Geldes betreffend.

Da Sr. Königl. Majestät mittelst allerhöchster Cabinets-Ordre vom 1sten d. M. allergnädigst zu verordnen geruhet haben, daß in Rücksicht der, wegen nicht vorzüglich ausgefallener vorjähriger Erndte, gestiegenen Getreide- und Rauchfutter-Preise, das Extra-Postgeld ad 8 gr. pro Pferd und Meile, auf zehn Groschen, desgleichen die Reingebühren bey den Privat-Estafetten und Couriers ad 12 gr. pro Pferd und Meile auf vierzehn Groschen von jetzt an bis zur künftigen Erndte in Allerhöchst Dero sämtlichen Landen erhöht werden sollen,

Uwiedomienie

Podwyższenia Oplaty od Extraordynaryjnych Poczty Kuriera i Szafet ryczące się.

Najjaśniejszy Król Jun. Gdy Najwyższym Jego Rozkazem Gabinetowym, d. d. 1go tegoż Miesiąca wydanym, najlaskawiej ustanowić raczył, iż, mając wzgląd na przeszloroczny nie koniecznie obfity Urodzaj, przez co Zboże, siano i słoma wćnie podwyższono, Oplata od Poczty extraordynaryjnych dotąd po 8 dobrych Groszy od Konia i Mili, na Groszy dobrych 10, tudzież od Szafet prywatnych i Kurjera dotąd po 12 grosz. dobr. od Konia i Mili, na Groszy dobrych 14 aż do przyszłego zniwa, we wszystkich JKMc Państwa

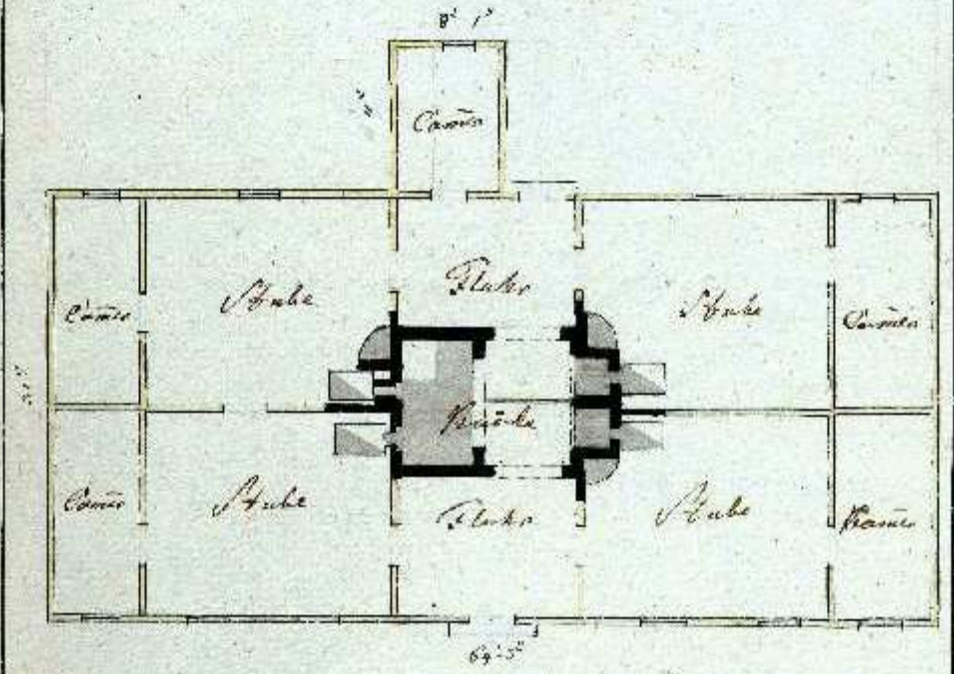
Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1795-1807. Pierwsza gazeta wydawana w Białymstoku przez władze pruskie, sygn. 612, k. 175, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

Kamera zajmowała się też wydawaniem w Białymstoku gazety. Intelligenz Blatt (Gazeta Uwiadamiająca) była periodykiem urzędowym wydawanym przez administrację pruską w latach 1798-1806. Obejmowała swym zasięgiem departament nie tylko białostocki, ale i płocki. Do zadań gazety, którą wydawał każdy urząd kameralny w Prusach należało podawanie do wiadomości ludności informacji o przetargach o przyjezdnych oraz wyjeżdżających z departamentu, nowych zarządzeniach władz kameralnych, pracach z dziedziny administracyjno-sądowniczej, listów gończych. Gazeta wydawana był dwa razy w tygodniu. Drukowana była w drukarni rządowej. Ukazywała się w języku niemieckim oraz tłumaczeniu polskim. Koszt jej prenumeraty wynosił 12 groszy pruskich. Wychodziła w nakładzie około 2, 5 tys. egzemplarzy. W Archiwum Państwowym w Białymstoku zachowały się jej najstarsze egzemplarze.

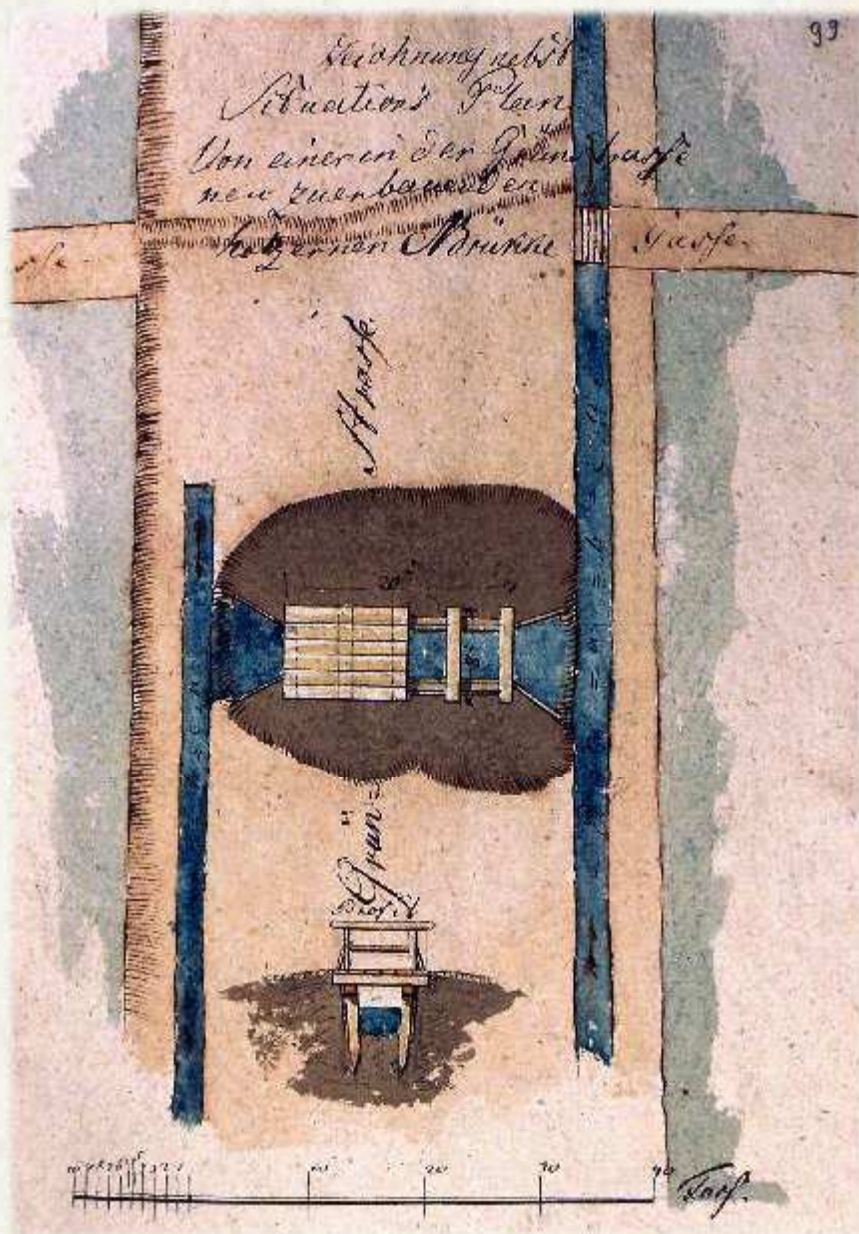
Zeichnung.

Plan eines in der Stadt Białystok in der Bojarschen
Straße gelegenen sublimis 424 verzeichneten hölzernen
Wohnhauses, dem Fürsten Plaszyński zugehörig

Kamera Wojny i domen w Białymstoku 1795-1807. Plan domu mieszczkańskiego przy ulicy Bojarskiej, sygn. 2207, k. 70, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

Kamera Wojny i Domen w Białymstoku 1795-1807. Plan sytuacyjny z widoczną ulicą Zieloną (Zamenhofs) i mostkiem, sygn. 2277, k. 99, własność: Archiwum Państwowe w Białymstoku

Zorganizowany przez administrację pruską schemat administracyjny oraz organizacja powiatu przetrwały okres panowania pruskiego. W 1807 r. Komisja Rządząca Księstwa Warszawskiego wyznaczyła odpowiednie osoby, które miały zająć się organizacją departamentu białostockiego. Niestety na mocy traktatu tylżyckiego 7 lipca 1807 r. Obwód białostocki, który składał się z powiatów: białostockiego, drohiczyńskiego, bielskiego i sokólskiego z częściami powiatów suraskiego, biebrzańskiego, dąbrowskiego przekazany został carowi Aleksandrowi I. Z czasem z tego obszaru została wyodrębniona nowa jednostka administracyjna Obwód Białostocki. Posiadał on 9 tys. km powierzchni i około 190 tys. mieszkańców i był trzykrotnie mniejszy od departamentu z czasów pruskich. W jego skład wchodziły cztery powiaty: białostocki, bielski, drohiczyński, sokólski. Nowoutworzony Obwód Białostocki posiadał status gubernialny, a jego wielkorządcą został mianowany przez cara senator A. Theyls. Władze rosyjskie początkowo ofiarowały większe prawa szlachcie, utworzyły samorząd, którego kadencja miała trwać trzy lata. Połowę rady miejskiej i magistratu (sądu) stanowić miała ludność wyznania mojżeszowego. Funkcję pierwszego naczelnika miasta piastował Krzysztof Teske, pomocą miało służyć mu dwóch starostów i czterech radnych. Prawo kontrolowania władz miejskich posiadał policmajster.

БОЖІЕЮ МИЛОСТІЮ

Z BOŻEY ŁASKI

МЫ АЛЕКСАНДРЪ ПЕРВЫЙ,

MY ALEXANDER I.

ИМПЕРАТОРЪ и САМОДЕРЖЕЦЪ

IMPERATOR y SAMOWŁADCA

ВСЕРОССІЙСКІЙ

WSZECH ROSSYI

и прочая, и прочая, и прочая.

etc. etc. etc.

НАМЪ любезнѣвѣрымъ подданнымъ: Духовнымъ, Благородному Рыцарству и Земству, Городамъ и всѣмъ обывашельямъ Вѣлоспокской Области ИМПЕРАТОРСКУЮ НАШУ милость и благоволеніе.

Трактатомъ, между Россією и Франціею въ 27 й день Іюня сего года въ Тиальсипѣ постановленнымъ, Область окруженная частію настоящихъ границъ Россійскихъ, простирающеяся отъ Буга до устья Лососны, и ливнею идущею отъ помянутого устья и сѣвдующею по Талвегу сей рѣки, по Талвегу Бобры до ея устья, по Талвегу Нарева отъ вышеспомянутого мѣста до Сурашца, по Талвегу Ансы до ея истока подлѣ деревни Мень, по Талвегу прошока, впадающаго въ Нурчекъ, подлѣ той же деревни выходящаго до его устья выше Нурра, и наконецъ по Талвегу Буга вверхъ до настоящихъ границъ Россійскихъ, присоединена къ ИМПЕРІИ Россійской на вѣчныя времена.

Miłym NAM wiernym Poddanym NASZYM; Duchowieństwu, Szlachebnemu Rycerstwu, y Ziemiaństwu, Miastom, y wszystkim w Ogóle Obywatelom Białostockiego Obwodu IMPERATORSKĄ NASZĄ Łaskę y Uprzeymość.

Traktatem między Rosją y Francją ninieyszego Roku dnia 27 miesią a Czerwca w Tyłży zawartym; kraj Obwiedziony w Części teraznieyszemi Rosyjskimi granicami, rozciągającemi się od Bugu do uścia Łososny, y linią idącą od pomienionego uścia, y ciągnącą się Thelwegiem czyli Łożyskiem tej Rzeki, Thelwegiem Bobry do uścia Oney, Thelwegiem Narwy od wyżej pomienionego punktu do Suraza, Łożyskiem Lisy do iey zródła przy wiosce Mien, Łożyskiem Ruczaju wpadającego w Nurczek, wypływającego blisko teyże wsi do iego uścia wyżej Nurra, y nakoniec Łożyskiem Bуга w górę do teraznieyszych Rosyjskich granic na wieczne Czasy do Rosyjskiego IMPERIUM przyłączonym został.

Bibliografia

- Bończak-Kucharczyk E., Maroszek J., Kucharczyk K., *Katalog parków i ogrodów zabytkowych województwa białostockiego*, Białystok 1988.
- Dmowska-Grabiasowa Halina, *Działalność kulturalna Izabeli Branickiej w świetle korespondencji*, Studia i materiały do dziejów Białegostoku, t. 4, Białystok 1985.
- Dobroński Adam, *Białystok historia miasta*, Białystok 2001.
- Dobroński Adam, Lechowski Andrzej, *Izabela Branicka w 200-lecie śmierci*, Białystok 2008.
- Konopczyński Władysław, *Branicki Jan Klemens*, Polski Słownik Biograficzny, t. 2, Kraków 1936.
- Kowicka Elżbieta, *Dwór Najrzędniejszego w Polsce Magnata*, Warszawa 1991.
- Ks. Nieciecki Jan, *Pałacy Gościnny w Białymstoku*, Białystok 2006.
- Lech M. J., *Dzieje i obraz Białegostoku w XVIII wieku*, Studia i materiały do dziejów Białegostoku, t. 1, Białystok 1968.
- Łukaszewicz J., *Białystok w XIX wieku*, Studia i materiały do dziejów Białegostoku, t. 3.
- Małek Ariusz, *Białystok pod zaborem pruskim 1795-1807*, Białostoczczyzna 1999, nr 4.
- Maroszek Józef, *Najstarszy dokument uposażeniowy Kościoła Farnego w Białymstoku z 4 grudnia 1581 roku*, Białostoczczyzna 1996, nr 2.
- Maroszek Józef, *Ponowienie praw miejskich Białegostoku w 1749r.*, Białostoczczyzna 1998, nr 3.
- Maroszek Józef, *Rewelacyjne odkrycie nieznanych najstarszych dokumentów dla Białegostoku*, Białostoczczyzna 1999, nr 1.
- Maroszek Józef, *Targowiska wiejskie w Koronie Polskiej w drugiej połowie XVII i XVIII wieku*, Białystok 1990.
- Postołowicz Leszek, *Pierwsza gazeta drukowana w Białymstoku*, Białostoczczyzna 1988, nr 2.
- Rutkowski M., *Przywilej cechowy Jana Klemensa Branickiego i Izabelli z Poniatowskich Branickich z 1769r.*, Rocznik Białostocki, Warszawa 1991, t. 17.
- Sztachelska-Kokoczek Alina, *Białystok za pałacową bramą*, Publikacja w druku.
- Sztachelska-Kokoczek Alina, *Magnackie dobra Jana Klemensa Branickiego*, Białystok 2006.
- Sztachelska-Kokoczek Alina, *Kwadrat Rynku jako centrum handlowe Białegostoku w XVIII w.*, Białostoczczyzna 1990, nr 3.
- Sztachelska-Kokoczek Alina, *Bramy miejskie Białegostoku w XVIII w.*, Białostoczczyzna 1991, nr 2.
- Sztachelska-Kokoczek Alina, *Trzy księgi miejskie*, Archeion, t. L, Warszawa 1968.
- Ułaszczak M., *Materiały do dziejów Obwodu Białostockiego w latach 1808-1843*, Rocznik Białostocki 1961, t. 2.

Katalog wystawy wydano drukiem dzięki pomocy finansowej Prezydenta Miasta Białegostoku

Opracowanie
Ewa Zalewska

Skany
Cezary Korzeniecki

Zdjęcia
Bartłomiej Samarski

Na okładce: August III, donator praw magdeburskich Białegostoku w 1749 r.,
własność: Muzeum Pałac w Wilanowie

ISBN 83-920642-3-2
ISBN 978-83-7657-000-6

Urząd Miejski w Białymstoku
ul. Stonimska 1, 15-950 Białystok
tel. (85) 869-60-00, fax (085) 869-62-65
www.bialystok.pl, e-mail: prezydent@um.bialystok.pl

Archiwum Państwowe w Białymstoku
Rynek Kościuszki 4, 15-426 Białystok
tel. 743 56 03, e-mail: sekretariat_ap@bialystok.ap.gov.pl
www.bialystok.ap.gov.pl

Wydawnictwo PRYMAT Mariusz Śliwowski
Białystok, ul. Zwycięstwa 26c lok. 7, 085 869 14 87, 0602 766 304

